

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГАЙ-НИЖНИК Павло Павлович

УДК 94 (477): 328.1: 336.02 (1917/1918)

**ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
ТА УРЯДІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(березень 1917 р. – квітень 1918 р.)**

Спеціальність 07.00.01 – Історія України

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі давньої та нової історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор
КОЛЕСНИК Віктор Федорович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
декан історичного факультету

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
ДОРОШКО Микола Савович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри країнознавства

доктор історичних наук, професор
ПИРИГ Руслан Якович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії Української революції 1917–1921 рр.

доктор історичних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО Юрій Ілларіонович,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри історії України та зарубіжних країн

Захист відбудеться 22 вересня 2008 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.20 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано 28 липня 2008 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

О. І. Божко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, переліку умовних скорочень, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (84 стор., 909 позицій), покажчика джерел і літератури (58 стор.). Основний зміст дисертації викладено на 441 стор. (повний обсяг – 500 стор.).

Вступ. *Актуальність теми* обумовлюється низкою факторів, як з огляду на стан наукової розробки проблеми в існуючій історіографії, так і з огляду на розвиток фінансового господарства сучасної України від часу здобуття нею незалежності в 1991 р. та пошуку майбутніх моделей фінансової політики за різних імовірних внутрішніх та зовнішніх військово-політичних та соціально-економічних обставин. Кошти, а відтак і фінансова політика з давніх часів відігравали одну з провідних ролей у суспільному житті. Невдала фінансова політика здатна призвести до економічної руїни, соціальних катаклізмів, військового знесилення і, врешті, до занепаду самої держави. Саме тому досвід здійснення власної грошової політики Україною у 1917–1918 рр. є не лише надбанням минулого, але й надзвичайно актуальним з огляду сучасності.

Сьогодні не існує цілісної концепції тогочасної фінансової політики України. Фінансова політика Центральної Ради та її урядів і перебіг створення національної грошової системи за тих часів все ще залишається малодослідженою темою в українській історичній науці. Саме тому постає нагальна потреба розв'язання і розкриття даної наукової проблеми, яка має як загальнотеоретичне, так і практичне значення. Україна 1917–1918 рр. ставала на шлях побудови власної державності у вкрай складних соціально-економічних і політичних умовах, за відсутності національної грошової одиниці, недостачі грошової маси в розпорядженні влади і за глибокої системної політичної та економічної кризи в країні. Центральна Рада вперше в історії України запровадила національні паперові грошові знаки, оголосила про створення власної податкової і банківської системи, Державного банку і Державної скарбниці, створила урядове фінансове відомство сучасного зразку (Генеральне секретарство фінансів, а потім – Народне міністерство фінансів), провадила фінансову політику на міжнародному рівні тощо.

Досвід України 1917–1918 рр. у сфері розбудови державних фінансів для її сучасної спадкоємниці особливо важливий і корисний, адже грошова система держав з несталою економікою та з іще несформованою демократією та громадянським суспільством, надто залежна не лише від внутрішніх катаклізмів, але й від різного роду потрясінь зовнішніх. Сьогодні ж, у добу глобалізації світових державних фінансів, здобутки і втрати національного державотворення у цій сфері мають бути не лише ретельно досліджені, а й враховані в моделюванні майбутньої фінансової політики сучасною Україною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблема фінансової політики включена до науково-дослідних тем кафедри теорії та історії держави і права Академії державної податкової служби України та кафедри давньої і нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Територіальні межі дослідження охоплюють українські землі, що входили до складу Російської імперії на час її розпаду (1917 р.) і на які поширювалася влада Центральної Ради та уряду УНР у 1917–1918 рр.

Хронологічні рамки дисертації окреслені періодом існування Центральної Ради з березня 1917 р. до кінця квітня 1918 р.

Об'єктом дослідження є представницький орган України – Центральна Рада, її уряди та державні фінансові інституції та установи УНР, їхній устрій, структуризація та

штатний розпорядок, а також законодавчі акти та міжнародні угоди УНР.

Предметом дослідження є внутрішня і зовнішня фінансова політика Центральної Ради та урядів УНР, грошова система України, її теоретичні підстави та характер, правова база розбудови вітчизняних фінансів і структура управління фінансовим господарством УНР у період існування Центральної Ради.

Мета дослідження полягає у науковій реконструкції, осмисленні й комплексному аналізі процесу формування й особливостей ведення фінансової політики Центральною Радою та урядами УНР у 1917–1918 рр., вивчення її рушійних сил, реальних подій та невітлених в життя проектів. Разом з цим автор ставив за мету на основі теоретичного і науково-історичного опрацювання доробку попередників та залучення нових досі невідомих документальних джерел, вперше створити цілісну, комплексну, системну та науково обгрунтовану картину формування й перебігу становлення вітчизняного грошового господарства, здобутків чи втрат Центральної Ради та її урядів у фінансовій політиці протягом визначеного хронологічними рамками періоду.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати рівень науково-теоретичного опанування проблеми в українській і зарубіжній історіографії та інформаційний потенціал джерельної бази дослідження;
- вивчити фінансово-економічну і політичну ситуацію в Україні під час революційних подій 1917–1918 рр.;
- дослідити обгрунтованість і зміст перших заходів Центральної Ради у фінансовій сфері;
- з'ясувати погляди української політичної еліти на спосіб ведення Центральною Радою фінансового господарства в країні, встановити рівень перших заходів Генерального секретаріату на чолі з В. Винниченком у фінансовій сфері;
- визначити причини та спонуки, що призвели провідників Центральної Ради до рішення закласти основи національної фінансової системи в УНР та охарактеризувати її теоретичне підґрунтя, встановити шляхи і підстави запровадження Центральною Радою власної грошової одиниці;
- дослідити податкову політику Генерального секретаріату та її вплив на стан державних фінансів і процеси українського державотворення;
- реконструювати процес формування основ фінансової політики Ради народних міністрів на чолі з В. Голубовичем на 1918 р., встановити структурну будову Народного міністерства фінансів, вияснити повноваження та завдання його підрозділів;
- проаналізувати емісійну, податкову та банківську політику Народного міністерства фінансів у 1918 р.;
- вивчити і оцінити міжнародну фінансову політику Центральної Ради та її урядів у 1917–1918 рр., з'ясувати її рушійні сили, плідність і вплив на вітчизняне державотворення;
- охарактеризувати загальні тенденції та місце фінансової політики уряду Центральної Ради в розбудові української державності.

Методологічну основу дисертації склали принципи історизму, об'єктивності і діалектичного розуміння історичного процесу, що обумовлено предметом пізнання і конкретними завданнями роботи, а також засоби всебічності та сукупності загальнонаукових і спеціально-наукових методів властивих історії, історіографії, джерелознавству, археографії та специфічних методів історико-архівознавчого дослідження. Загальнонаукові методи (історичний, логічний, абстрагування, системно-структурний) із залученням методів проблемної хронологізації та персоналізації, наукової евристики, класифікації і критики джерел, конкретно-пошукового, історико-структурного, проблемно-хронологічного, актуалізації, порівняльно-історичного, ретроспективного, а

також історико-функціонального і конкретно-історичного аналізу політичної та фінансової діяльності керівництва Центральної Ради та її виконавчого органу, дозволили комплексно вивчити об'єкт і предмет дослідження, здійснити наукову реконструкцію процесу становлення й розвитку фінансової політики вищих органів влади України протягом 1917–1918 рр.

Наукова новизна визначається як постановкою, так і самою авторською концепцією фінансової політики Центральної Ради та урядів УНР у 1917–1918 рр. Переосмислено роль і місце Центральної Ради та її урядів в державотворчому процесі України. Вперше розкрито цілісну картину фінансового стану країни у 1917–1918 рр. і заходів, що були застосовані Генеральним секретарством (Народним міністерством) фінансів щодо його покращення та організації адміністративно-державного апарату тощо. Грошову діяльність уряду УНР у 1917–1918 рр. пов'язано з теорією тогочасної фінансової думки, виявлено політичні і економічні обумовленості тих чи інших законодавчих актів, висвітлено міжнародну фінансову політику Центральної Ради та її урядів та інше. В дослідженні вперше встановлено провідні тенденції та основні напрями урядової діяльності в галузі формування державних фінансів, обґрунтовано позитивні чи негативні впливи фінансового господарювання уряду на перебіг національного державотворення в Україні. В дисертації вказано на особливості процесу становлення грошової системи в Україні 1917–1918 рр., запровадження національних грошових знаків, ведення емісійної політики. З нових позицій з'ясовано питання керівництва фінансовим відомством Центральної Ради, встановлено його структуру і завдання підрозділів, досліджено становлення і розвиток податкової та банківської політики та їхній вплив на долю української державності, виявлено досі невідомі сторінки внутрішньої та зовнішньої фінансової політики УНР у 1917–1918 рр. До наукового обігу введено раніше невідомі документи і матеріали. Дисертація є першим комплексним дослідженням фінансової політики України за доби Центральної Ради.

Науково-теоретичне й практичне значення дисертації полягає в тому, що одержані результати збагачують знання з історії не лише фінансової політики України у 1917–1918 рр., висвітлюють певні нові, невідомі досі, аспекти національного державотворення, руйнують упередження щодо другорядності стану національної грошової системи і фінансової політики в долі державного утворення в часи соціальних і революційних перетворень та військових дій, висвітлюють її високий рівень впливу на життєспроможність державного організму. В дисертації не лише проаналізовано всебічний перебіг становлення фінансового господарства країни, але й реконструйовано генезис української фінансової політики, відтворено основні тенденції й особливості її розвитку, форми організації, висвітлено її взаємозв'язок із загальним процесом державного будівництва.

Матеріали із вітчизняної фінансової політики можуть використовуватися під час викладання курсів з історії України, допоміжних історичних дисциплін, історії дипломатії на історичних факультетах, а також на економічних, юридичних факультетах, при вивченні міжнародних відносин. Основні теоретичні, фактичні положення дослідження і висновки можуть також бути використані державними відомствами при розробці базових моделей фінансової поведінки за умов кризових явищ соціально-політичного та економічного становища в країні чи враховано за умов кардинальних структурних перетворень в суспільстві.

Апробація роботи. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри давньої та нової історії України та Вченої ради історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Загальна концепція дисертації знайшла своє відображення у доповідях на всеукраїнських і міжнародних конференціях: “Україна і Росія: досвід історичних зв'язків та перспективи

співробітництва” (Кривий Ріг, 2004), “Соціально-економічні, політичні та етнонаціональні чинники буття народу в системі українознавства” (Київ, 2004), “Знаки питання в історії України: українська історія у східноєвропейському контексті” (Ніжин, 2004), “Наддніпряньська Україна в контексті історичного розвитку Центрально-Східної Європи” (Дніпропетровськ, 2006), III Міжнародному науковому Конгресі українських істориків “Українська історична наука на шляху творчого поступу” (Луцьк, 2006), “Знаки питання в історії України: регіональний вимір української історії” (Ніжин, 2007), Міжнародних наукових гуржіївських читаннях (Черкаси, 2007), на I науково-методичній школі-семінарі “Історія торгівлі, податків та мита” в рамках конференції “Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі” (Дніпропетровськ, 2007), “Україна в контексті європейських революційних процесів перших десятиліть XX ст.” (Київ, 2007), “Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 років” (Кам’янець-Подільський, 2007) та під час роботи круглого столу, присвяченому 90-річчю утворення Центральної Ради “Українська Центральна Рада: від громадської організації до парламенту УНР” (Київ, 2007).

Публікації за темою дисертації. Результати дослідження відображені в 2-х індивідуальних монографіях та 48 публікаціях (в тому числі 30-ти статтях у провідних наукових фахових виданнях).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі – “Історіографія і джерельна база дослідження” – розкрито процес наукового осмислення проблеми фінансової політики Центральної Ради та її урядів в українській і зарубіжній історіографії у контексті сучасних методологічних підходів, охарактеризовано джерела, використані для виконання поставлених завдань.

Перший підрозділ: “Історіографія історії становлення грошової системи і фінансової політики урядів УНР (1917–1918 рр.)”. Вивчаючи та аналізуючи наукове опрацювання історії фінансової політики Центральної Ради та її виконавчих органів (Генерального секретаріату та Ради народних міністрів) у 1917–1918 рр., дослідник неминуче стикається з подвійною ситуацією: з одного боку – практичною відсутністю ґрунтовних праць з вказаної проблематики щодо зазначеного періоду; з іншого – досить об’ємним шаром праць узагальнюючого або довідкового характеру. Історіографію теми, зважаючи на специфіку проблеми вітчизняної фінансової політики, умовно поділено на такі етапи. Спочатку звернено увагу на перші спроби проаналізувати фінансову політику Центральної Ради та стан державних фінансів, що були зроблені ще за часів тривання національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Логічним продовженням аналізу перших праць з історії фінансової політики урядів УНР 1917–1918 рр. є розгляд робіт з цієї теми, автори яких емігрували з України після втрати нею державності і які, переважно, були свідками української революції. Відтак такий аналітичний підхід дає нам змогу природно перейти до розгляду здобутків іноземних вчених.

Зарубіжну історіографію в сфері ведення фінансової політики Україною можна поділити на такі підрозділи: а) видання енциклопедичного характеру; б) узагальнюючі видання з історії української революції, в яких тою чи іншою мірою згадується про українські фінанси; в) історичні праці фінансово-економічного характеру; г) дослідження з міжнародної політики, однією з фігурантів яких є УНР (чи так зване “українське питання”) і в яких є наявним фінансовий аспект; д) російська історіографія. Із завершенням огляду зарубіжної історіографії доробками російських вчених раціональним є перехід до розгляду досліджень радянських істориків (1922–1991 рр.).

Сучасна українська історіографія (1990–2007 рр.), знову ж таки з огляду на специфіку теми дослідження, аналізується за таким принципом: а) праці енциклопедичного характеру; б) дослідження з історії українських грошових знаків періоду Центральної Ради; в) роботи з історії фіскальної політики; г) історія банківської справи; д) українсько-російські фінансові взаємини 1917–1918 рр.; е) історіографія зовнішньої політики урядів Центральної Ради у фінансовій сфері, а саме: узагальнюючі праці, фінансові аспекти у стосунках з країнами Антанти та з Центральними державами; ж) узагальнюючі праці з історії фінансової політики урядів УНР 1917–1918 рр.

Перші праці, автори яких певною мірою намагалися змалювати і дати оцінку окремим аспектам фінансової політики керівництва Центральної Ради вийшли друком ще у 1918–1919 рр., коли національно-визвольна боротьба українського народу ще не була програна, а процеси державотворення набували нових ознак. Це, зокрема, роботи М. Грушевського, Л. Фрея, В. Шата та інших¹. Слід зауважити при цьому, що зазначені автори, обмежившись лише темою випуску та опису грошових знаків УНР, не вдавалися до вивчення та аналізу інших аспектів фінансової політики Центральної Ради. Ці прогалини були певною мірою висвітлені в роботі Л. Неманова “Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 – 4 декабря 1919 г.)”, що вийшла друком у 1919 р. в Києві. Водночас ця досить об’ємна праця надто заполітизована й наскрізь просякнута українофобством, що звичайно ж завадило авторові об’єктивно оцінити фінансову політику уряду УНР, і, крім того, дослідник не мав можливості опрацювати належний шар документальної бази з вказаного питання та оцінити його з певної часової відстані.

Поразка національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. спричинилася до нової хвилі політичної та інтелектуальної еміграції українців. Як наслідок, в еміграційній періодиці з’явилася низка публікацій з історії українських грошових знаків. Слід відзначити чи не перший каталог українських паперових грошей, виданий анонімно 1923 р. у Львові “Гроші Української Держави 1917–1920 рр.”. Серед публікацій науково-популярного характеру виділяються доробки М. Обідного, С. Шрамченка, В. Трембіцького, В. Нінювського, П. Стерча, С. Кікти та інших². Згодом до україномовних авторів долучилися й представники інших народів, які, однак, розглядали українську валюту у ще більш стислому варіанті і в контексті загальноросійських емісій. Найбільшого поширення за кордоном набули доробки Дж. Тьорнера, Дж. Елмера, К. Міхали, І. Бейлі та інших³. Говорити про якусь наукову інформативність чи історичну новизну у такого роду виданнях, не доводиться, позаяк вони, здебільшого, дублюють одне

¹ *Грушевський М.* Українська гривня // Вісник політики, літератури і життя (Відень). – 1918. – № 14. – С. 211–212; *Фрей Л.* Денежное обращение на Украине // Южное дело. – 1918. – № 1; *Шат В.* Создание украинской валюты // Финансовый журнал. – 1918. – № 7. – С. 5–8.

² *Обідний М.* Графіка українських грошових знаків // Стара Україна (Львів). – 1925. – № 11–12. – С. 198–200; *Шрамченко С.* Перші українські марки-шаги (1918–1920) // Український філіяліст (Відень). – 1931. – № 3–4. – С. 1–7; *Трембіцький В.* Українські гроші // Крила (Нью-Йорк). – 1952. – Ч. 2. – С. 15–17; *Нінювський В.* Гроші Української держави // Гомін України (Торонто). – 1973. – Ч. 19. – С. 3, 7; *Стерчо П.* Гроші Української держави // Америка (Філадельфія). – 1973. – 6 червня. – С. 3; *Кікта С.* Каталог державних грошей України. – Клівленд: Український музей-архів, 1974. – 20 с.

³ *Tournier G.* Les timbres-monnaies-Ukraine. L’Echo de la Timbrologie. – Amiens, 1930. – 834 p.; *Elmer G.* Glanz und Untergang der Lufthansa. Das ukrainische Abenteuer. Die fliegende Kasse // Frankfurter Illustrierte. – 1952. – P. 13–14; *Mihaly K.* Ukraina’s Paper Currencies 1917–1920 // International Bank Note Society Journal. – 1962. – P. 20–21; *Baillie I.* Ukraine: The Shagiv Issues. – Bristol, 1963. – 47 p.

одного і мають вузько довідковий характер, що аж ніяк не дає розуміння фінансової, а й навіть емісійної політики українських урядів.

На жаль, вкрай обмеженою є географія фінансово-економічних праць з теорії і практики ведення державних фінансів за часів української революції 1917–1921 рр. Тогочасні фінансово-економічні погляди на спосіб провадження вітчизняної грошової політики можна зустріти хіба-що у працях М. Тугана-Барановського, М. Тимофіїва, І. Витановича, І. Коропецького⁴, але й в них міститься лише загальний аналіз фінансово-економічної думки тих часів. Загально-хронологічну характеристику грошової політики Центральної Ради та її урядів містять й дослідження з історії українських фінансів таких авторів, як Є. Гловінський, Б. Мартос, Я. Зозуля, М. Гнатишак та інших⁵. На цьому тлі окреме місце займають роботи Х. Лебідь-Юрчика, присвячені бюджетному питанню, проте вони здебільшого висвітлюють період Гетьманату, а тому не дають належного уявлення про державну фінансову політику України за часів Центральної Ради⁶.

Певною мірою фінансові аспекти української політики в контексті українсько-французьких взаємин висвітлює В. Косик, проте в його роботах вони носять епізодичний, здебільшого з огляду на французьку позицію, характер⁷. Українсько-німецькі та українсько-австрійські стосунки досить ґрунтовно було висвітлено у працях Д. Дорошенка, Б. Дмитришина, О. Федішина, І. Каменецького, але й у цих дослідженнях питання фінансових взаємин, а тим паче міжнародної фінансової політики уряду УНР, зачіпалося лише фрагментарно⁸. Як правило міждержавній політиці були присвячені практично всі дослідження західних істориків, що займалися українською проблематикою початку ХХ ст., але вони майже не торкаються фінансових аспектів вітчизняного

⁴ Туган-Барановський М. Політична економія. Курс популярний. – К.: Наукова думка, 1994. – 263 с.; Тимофіїв М. До наших економічних перспектив // Хліборобська Україна – Відень: Вид-ня Українського Союзу Хліборобів Державників, 1920–1921. – Ч. II, III і IV. – С. 65–121; Витанович І. Історія народного господарства. – Мюнхен: Українська Висока Економічна Школа, 1947. – 153 с.; Koropets'kyi I. S. Ukrainian Economic History: Interpretive Essays. – Cambridge: Harvard Ukrainian Research Institute, 1991. – 390 p.

⁵ Гловінський Є. Фінанси України в роках 1917–1920 // Гловінський Є. Фінанси У.С.С.Р. – Варшава: Український науковий інститут, 1938. – С. 10–57; Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. – Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут, 1972. – 102 с.; Гнатишак М. Державні гроші України 1917–1920 років. Ілюстрований історико-іконографічний нарис. – Клівленд: Український Музей-Архів, 1974. – 356 с.

⁶ Лебідь-Юрчик Х. Бюджетове право. – Льв., 1927. – 191 с.; Lebid-Jurcyk Ch. Das erste ukrainische Staatsbudget fur das Jahe 1918 // Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin. – Berlin, 1929. – Bd. 2. – S. 148–186.

⁷ Косик В. Політика Франції щодо України (1917–1918) // Український історик. – 1979. – № 1–4. – С. 41–54; Його ж. Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918). – Льв.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 264 с.

⁸ Doroschenko D. Die Ukraine und Deutschland. Neun Jahrhunderte Deutsch-Ukrainischer Beziehungen. – München: Ukrainische Freie Universitdt, 1994. – 298 s.; Dmytryshyn B. German occupation of the Ukraine, 1918. Some new evidence // Slavic and East-European studies. – 1965/1966. – № 10. – Parts 3–4. – S. 79–92; Fedyshyn O. Germany's Drive the East and the Ukrainian Revolution, 1917–1918. – New Brunswick: New Jersey Rutgers University Press, 1971. – 401 s.; Kamenetsky I. German Colonization Plans in Ukraine during World Wars I and II // German-Ukrainian Relations in Historical Perspective. – Edmonton; – Toronto, 1994. – P. 95–109.

державотворення⁹. Російська історіографія щодо фінансової політики Центральної Ради та її урядів виглядає зовсім куцо. Як правило історики Росії згадують український контекст в форматі загальноросійської економічної політики¹⁰.

За часів існування СРСР, з антинауковим ставленням радянської історіографії та її відомою риторикою щодо УНР, годі було сподіватися не те що на об'єктивне висвітлення фінансової політики національних урядів, а й на сам факт виходу в світ публікації такої тематики. Проте в області дослідження цінних паперів все ж можна зафіксувати певні доробки, що хронологічно припадають на перше десятиліття існування Радянського Союзу і в яких частково згадується про українські грошові знаки періоду національної революції 1917–1921 рр.¹¹ Втім, вже з кінця 1920-х рр. з'являються й суто ідеологічні праці з “викриттям” і з тавруванням “націоналістичної” та “буржуазної” Центральної Ради. Тут годі було віднайти дослідження не те що б фінансової політики урядів УНР, але й об'єктивний аналіз їх діяльності взагалі. Щоправда у 1975 р. про факт випуску Центральною Радою паперових грошових знаків згадав у кандидатській дисертації Р. Тхоржевський¹², який у 1980-х рр. також торкався цієї тематики, але лише в рамках боністики та за відомих обмежень, що накладалися радянською державною ідеологією і цензурою на подібні наукові розвідки.

Новітній період національного відродження в Україні, нового дихання якому надала перебудова в СРСР, цілком природно розбудив у її населення та істориків цікавість до прихованих і заборонених за часів радянського тоталітаризму сторінок вітчизняної історії, а особливо – до років національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Закономірно, що серед перших авторів цих досліджень були люди, пов'язані з боністикою або фалеристикою та нумізматиною, позаяк навіть за часів СРСР вони так чи інакше стикалися з цієї темою¹³. На жаль доробки авторів з історії національних грошових знаків періоду 1917–1921 рр., що побачили світ за роки незалежності, як от В. Писарева, І. Ветрова і М. Виговського, Р. Бабица, В. Ющенко і В. Панченка, Н. Дорофєєвої і З. Комаринської та інших мали швидше популярний, аніж науковий характер¹⁴. Наукового

⁹ Наприклад І. Бейлі, Р. Бондіолі, Т. Гасегава П. Групп, І. Гейсс, С. Горак, Ф. Голчевські, Ф. Епштейн, Ф. Кляйн, А. Каппелер, К. Мілов, П. Пайпс, К. Ремер, Р. Саква, Ф. Фішер, Ф. Щапп, та інші.

¹⁰ Певне розуміння структури фінансової системи Російської імперії, залишки якої дісталися у спадок революційній Україні після краху царизму, дають праці В. Страхова, К. Петрова, А. Потьомкіна, А. Гур'єва, В. Михайловського та інших.

¹¹ Перші узагальнюючі праці про грошові знаки періоду революції з'явилися у 20-х рр. ХХ ст. Серед їхніх авторів слід відзначити Л. Боголепова, Г. Богомазова, А. Браїловського, Е. Вайнштейна, М. Калиновського, Ф. Міхалевського, І. Озерова, А. Трівуса, Л. Юровського та інших.

¹² *Тхоржевский Р. И.* Бумажные денежные знаки, бонны как источник по истории Украинской ССР периодов гражданской войны и восстановления народного хозяйства 1918–1925 гг.: Автореферат дис. ...канд-та ист. наук. – К.: Университет им. Т. Г. Шевченко, 1975. – 28 с.

¹³ Це зокрема П. Рябченко, В. Нібак, А. Бадаєв, А. Рудиченко, Б. Стасенко, В. Степкін, Д. Харітонов, В. Абросимов, І. Кіржнер, С. Халатов та інші.

¹⁴ *Писарев В.* Гоп, куме, не журился! Або не в грошах щастя? // Родослав. – 1992. – № 15–16. – С. 14; *Ветров І., Виговський М.* Національні грошові знаки України 1917–1920 рр. // Київська старовина. – 1993. – № 1. – С. 88–93; *Бабица Р.* Гроші, гроші... // Старожитності. – 1993. – № 2. – С. 32; *Ющенко В. А., Панченко В.* Історія української гривні. – К.: Бібліотека українця, 1999. – 112 с.; *Дорофєєва Н. В., Комаринська З. М.* З

рівня робіт з боністики можна виокремити лише кілька, а саме – дослідження Р. Тхоржевського, Г. Марковецької, Г. Сапожника та інших¹⁵.

Менш популярним серед науковців, але не менш важливим у фінансовій політиці і державному функціонуванні, напрямком досліджень вітчизняних дослідників стала фіскальна політика українських урядів доби Центральної Ради, яку вивчали Ю. Тлуцак, А. Мицак, В. Юрченко та інші¹⁶. Втім, зазначені автори звернули свою увагу лише на правових ознаках та законодавчих основах сфери розвитку вітчизняної фіскальної системи, до того ж період Центральної Ради розглядався ними в контексті більш ширшого хронологічного періоду. Зауважимо також, що згадані нами науковці є не істориками, а правниками, і свої дослідження, відповідно, здійснювали з акцентом на юридичні аспекти аналізу податкового законодавства.

Стан наукових досліджень з історії розвитку банківської справи в Україні у 1917–1918 рр. можна охарактеризувати як такий, що знаходиться на своїй початковій стадії. Це питання частково висвітлювалося лише кількома науковцями, серед яких З. Комаринська, Н. Гловацька та інші¹⁷. Проте й цій сфері дослідження складають загальноісторичні оглядові нариси, а не ґрунтовні наукові дослідження політики Центральної Ради та її урядів у банківській сфері.

Мусимо також констатувати про практичну відсутність досліджень про російсько-українські фінансові взаємини за Центральної Ради. В цій галузі питання фінансових взаємин між Україною та державними утвореннями на території колишньої Російської імперії частково спробував висвітлити фактично лише В. Матвієнко у своїй докторській дисертації¹⁸, у якій проте основну увагу приділено політиці уряду Української Держави.

історії грошей України. – Ль.: Вид-во Львівського банківського інституту НБУ, 2000. – 165 с.

¹⁵ *Тхоржевський Р. Й.* Паперові гроші України 1917–1920 рр. – К., 1991. – 165 с.; *Його ж.* Паперові грошові знаки, бони як історико-економічне джерело та об'єкт боністики (1917–1925 рр.): Автореферат дис. ... док-ра іст. наук. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1995. – 48 с.; *Марковецька Г. М.* Паперові грошові знаки і бони Східної Галичини 1914–1920 рр.: Автореферат дис. ... канд.-та іст. наук: 07.00.06. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ, 2003. – 19 с.; *Сапожник Г. В.* Паперові грошові знаки та бони Волині 1914–1921 років як історико-економічне джерело і об'єкт боністики: Автореферат дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. – Ль.: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2004. – 24 с.

¹⁶ *Тлуцак Ю. М.* Формування української правової традиції у сфері оподаткування та її втілення в розбудові національної державності 1917–1920 рр.: Автореферат дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. – Сімферополь: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2004. – 20 с.; *Юрченко В. М.* Правове регулювання оподаткування в Україні у 1917–1929 рр.: Автореферат дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. – Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2004. – 19 с.; *Мицак А. П.* Становлення та розвиток митного законодавства на території України: Автореферат дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. – Ль.: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2005. – 18 с.

¹⁷ *Комаринська З.* Банківська система України періоду державності 1917–1920 рр.: становлення та реалії функціонування // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 2. – С. 56–59; *Гловацька Н.* Історія банківської системи України у XVIII–XX століттях // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 5. – С. 116–123.

¹⁸ *Матвієнко В. М.* Політика УНР та Української Держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії (1917–1921 рр.):

Та для повносяжного висвітлення такої багатогранної і непростой проблеми цього явно замало.

Емісійних питань фінансової політики Центральної Ради та її урядів торкалися у різні часи лише кілька осіб, зокрема М. Дмитрієнко, О. Лисенко, І. Лебедева та інші¹⁹. А в своїй спільній праці “Гроші в Україні: факти і документи” М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Ющенко та Л. Яковлева представили переважно історію паперових грошей України ХХ ст. (їхні емісії), що, звичайно ж, в повному обсязі не характеризує фінансову політику тогочасних урядів і не подає вичерпних відомостей про новостворювану тогочасну грошову систему молодій державі²⁰.

Міжнародна ж фінансова політика України в період з 1917 по 1918 рр. практично взагалі не висвітлюється вітчизняними істориками. Українсько-французькі грошові взаємини сучасні історики в Україні все ще ігнорують. Втім, попри те, що вони так і не набули практичного втілення, а велися лише на рівні можливого, їхнє дослідження та аналіз у значній мірі можуть пролити світло на розуміння рівня взаємин між урядами УНР та країн Антанти. Фінансові стосунки України з Центральними державами також не набули належного висвітлення. Як правило в подібних дослідженнях автори аналізують мирні угоди між УНР, Німеччиною та Австро-Угорщиною, територіальні проблеми, військово-політичні чинники тощо. Втім, попри надзвичайно тісні військово-політичні та господарчі стосунки між цими країнами, фінансовий бік взаємовідносин УНР періоду існування Центральної Ради з країнами Почв'рного блоку також залишається недослідженим. В цій сфері лише В. Перепадя в невеличкому за обсягом узагальнюючому нарисі розглянув фінансові і політичні компоненти українсько-німецьких взаємин, чого явно замало для належного висвітлення такого обширного та важливого питання²¹. При основну увагу в згаданій розвідці, знову ж таки, приділено періоду Гетьманату П. Скоропадського. Таким чином, можна зробити висновок, що міжнародна фінансова політика Центральної Ради та її урядів (в тому числі з Німеччиною та Австро-Угорщиною, як основними військово-політичними та економічними партнерами УНР) в сучасній українській історіографії не набули належного наукового висвітлення.

Аналіз наукової літератури дає підстави зробити висновок, що проблема фінансової політики Центральної Ради та урядів УНР (1917–1918 рр.) практично не зацікавлювала дослідників як окрема тема. Отже, за таких обставин теперішні історики здебільшого лише починають вивчати та опрацювати відповідний шар документального матеріалу в архівах держави. Втім саме таких праць в сучасній історичній науці надто в обмаль і питання становлення національної грошової системи та фінансової політики України 1917–1921 рр. здебільшого все ще очікує на своїх дослідників.

Другий підрозділ: “Джерельна база дослідження”. Джерельна база складає основу історичних пошуків і відіграє визначальну роль у науковому дослідженні. Відтак при

Автореферат дис. ...доктора іст. наук: 07.00.02. – К.: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2003. – 30 с.

¹⁹ Дмитрієнко М. Ф., Лисенко О. Ю. Національна валюта України (1918–1919 рр.) // Український історичний журнал. – 1994. – № 6. – С. 26–41; Лебедева І. М. Фінансова політика уряду УНР (листопад 1917 р. – квітень 1918 р.) // Вісник Київського державного лінгвістичного університету: Серія “Історія, економіка, філософія”. – К.: КДЛУ, 1999. – Вип. 3. – С. 108–127.

²⁰ Дмитрієнко М. Ф., Литвин В. М., Ющенко В. А., Яковлева Л. В. Гроші в Україні: факти і документи. – К.: Інститут історії України НАНУ, Національний банк України, ЦДАВОВУ України, 1998. – 454 с.

²¹ Перепадя В. В. Українсько-німецькі відносини в період громадянської війни в Україні: фінансова та політична компоненти. – К.: “Абрис”, 1999. – 32 с.

написанні дисертаційної роботи нами було використано різний комплекс речових і письмових джерел. Це, перш за все, величезний пласт документів і матеріалів, що зберігаються у сховищах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Основними фондами, які було опрацьовано і використано в процесі написання дисертації, стали фонди: Ради народних міністрів УНР (ф. 1063); Центральної Ради (ф. 1115) і, звичайно ж, фонди Народного міністерства фінансів УНР (ф. 1434, ф. 1509, ф. 2199). Плідним джерелом додаткової інформації послужили також фонди: Народного міністерства закордонних справ УНР (ф. 2592), Державного контролю УНР (ф. 3690) та Ради міністрів Української Держави (ф. 1064). Ці фонди містять основоположні документи з української внутрішньої і зовнішньої фінансової політики України 1917–1918 рр., а саме: протоколи засідань Генерального секретаріату, Ради народних міністрів УНР, Центральної Ради, Малої Ради, закони і постанови загальнодержавного характеру, фінансові законопроекти і пояснючі записки урядовців, внутрішні розпорядження і обіжники Міністерства фінансів та його підрозділів тощо.

Для повноти осягнення фінансової політики уряду УНР та її втілення в провінції було опрацьовано також документацію, що зберігається в регіональних архівах країни, зокрема у Державному архіві Харківської області (ДАХО) та відділенні Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (ВДАЧОН), відповідно фонди Харківської митниці (ф. 84) та Ніжинського повітового казначейства в м. Ніжин Чернігівської губернії (ф. 344). Фонди містять документацію місцевого характеру, листування з керівництвом Народного міністерства фінансів та майже усі обіжні матеріали, що надсилалися з Києва до регіональних Фінансових палат, відділень Держбанку, місцевих податкових інспекцій тощо. Важливість опрацьованих архівних документів полягає не лише в тому, що практично всі вони досі не перебували в науковому обігу.

Крім того, досить багату документальну спадщину було виявлено в офіційних періодичних виданнях владних структур УНР (“Вісти з Української Центральної Ради”, “Вістник Генерального Секретаріату УНР”, “Вістник Ради Народних Міністрів УНР”). Суттєві фактичні та документальні відомості містять близькі до владних партій за часів Центральної Ради “Народня воля”, “Нова Рада”, “Робітничая газета” та впливові столичні, фахові і регіональні часописи як “Киевская мысль”, “Украинская жизнь”, “Последние новости”, “Финансовый журнал”, “Українська кооперація” та інші.

Певну джерельну інформацію сучасні дослідники можуть віднайти також в раніше вже опублікованих документах і матеріалах, але й вони не можуть претендувати на вичерпність. Окремі документи з історії національно-визвольних змагань, серед яких можливо віднайти й фінансові аспекти державної політики, розмістили у своїх книгах П. Христюк, Т. Гунчак, Д. Дорошенко та інші²². Часткові відомості з фінансової політики уряду Центральної Ради можна зустріти серед австро-угорських і німецьких документів, розміщених з збірниках, виданих за межами України²³. Значну допомогу в справі

²² Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.: У 4 ч. – Відень: Український Соціологічний Інститут, 1921. – Т. 1. – 204 с.; Гунчак Т. Українська революція. Документи. – Нью-Йорк, 1984. – 487 с.; Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр.: В 2 т. – К.: Темпора, 2002. – Т. I: Доба Центральної Ради. – 320 с.

²³ Germany and the Revolution in Russia, 1915–1918. Documents from the Archives of the German Foreign Ministry / Ed. Zbynek Zeman. – London; – New-York; – Toronto: Oxford University Press, 1958. – 157 p.; Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe / Von. Theophil Hornykiewicz. – Philadelphia: Ferdinand Berger & Söhne, OHG, Horn, N.Ц., 1966. – Band I. – 450 s.; Brest-Litowsk. – Vandenhoeck & Ruprecht in Goettingen, 1969. – 230 s.; Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945. – Güttingen:

дослідження фінансової політики часів існування Центральної Ради сучасним історикам надає виданий протягом 1996–1997 рр. Інститутом історії України НАН України двотомник “Українська Центральна рада. Документи і матеріали”²⁴. Збірник містить протоколи засідань Центральної Ради, Малої Ради, Генерального секретаріату, Ради народних міністрів УНР, тобто документи, що дають загальне розуміння державного розвитку УНР у сфері фінансів протягом 1917–1918 рр. Втім, в цьому непересічному за науковим значенням виданні, доповненням до якого слугуватиме й робота І. Лебедевої “Неопубліковані протоколи засідань Генерального секретаріату Центральної Ради”²⁵, не було опубліковано документів, що дозволили б дослідити і проаналізувати саме фінансову політику урядів Центральної Ради й на більш детальному та розгалуженому рівні, а саме: обіжники Народного міністерства фінансів, обіжники Державного банку, пояснювальні записки голів департаментів Народного міністерства фінансів та міністрів фінансів УНР, внутрішню статистичну та розпорядчу документацію різних департаментів тощо. Без опрацювання ж і аналізу цих джерел висвітлення фінансової політики Центральної Ради та урядів УНР протягом 1917–1918 рр. не може відбутися на належному науковому та інформативному рівні.

Отже, за час новітньої незалежності України в нашій державі не було видано жодного збірника документів і матеріалів суто з фінансової політики Центральної Ради, а опублікована частина загальної джерельної бази з періоду революції та національно-визвольних змагань не є репрезентативною щодо фінансової політики уряду УНР у 1917–1918 рр. через її фрагментарність щодо цієї сфери вітчизняного державотворення.

Наративні джерела, що оповідають про перебіг української революції, складають досить об’ємний бібліографічний шар, проте практично жодні спогади або щоденники учасників чи свідків тогочасних подій не містять вагомих свідчень з історії фінансової політики Центральної Ради у 1917–1918 рр. Автори зосереджують свою увагу на політичних, військових, соціально-економічних перипетіях тогочасного життя, лише фрагментарно згадуючи про грошові справи.

Сукупність актуалізованої та неактуалізованої інформації робить джерельну базу репрезентативною, уможливорює дослідження фінансової політики Центральної Ради та урядів УНР 1917–1918 рр. з високим рівнем достовірності. Таким чином, основну базу нашого дослідження склали документи і матеріали, що зберігаються в архівних установах. Переважна більшість архівних документів з фінансової політики України в 1917–1918 рр. досі не аналізувалися дослідниками, а отже становлять значний науковий інтерес і лише тепер вводиться до наукового обігу, що, в поєднанні з іншими видами джерельних матеріалів, дозволяє нам вперше достовірно та всебічно відтворити усі грані урядових намірів та безпосередніх кроків у фінансовій сфері національного державотворення доби Центральної Ради.

Другий розділ – “Становлення національної фінансової системи в Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)” – складається з двох підрозділів, в яких висвітлено стан грошового ринку в Україні напередодні та під час революційних подій в Росії,

Vandenchoek & Ruprecht, 1982. – Serie A: 1918–1925. – Bd. I. – 700 s.; – Bd. II. – Güttingen: Vandenchoc & Ruprecht, 1984. – 710 s.

²⁴ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. / Упор. В. Ф. Верстюк / кер. О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1. – 591 с.; – К.: Наукова думка, 1997. – Т. 2. – 422 с.

²⁵ Лебедева І. Неопубліковані протоколи засідань Генерального Секретаріату Центральної Ради // Студії з архівної справи та документознавства. – К.: Державний комітет архівів України; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства; Європейський університет, 2002. – Т. 8. – С. 215–221.

початок і спосіб ведення фінансового господарства Центральною Радою та фінансову політику Генерального секретаріату на чолі з В. Винниченком, грошові взаємини уряду автономної України з Тимчасовим урядом та Радою народних комісарів, підстави та заходи щодо запровадження Україною власної грошової, банківської та податкової системи тощо.

Перший підрозділ “Перші заходи Центральної Ради та Генерального секретаріату у фінансовій сфері (березень–листопад 1917 р.)” хронологічно охоплює період від утворення Центральної Ради до проголошення УНР III Універсалом. З перших же днів існування Центральної Ради перед її керівництвом постала проблема фінансування діяльності національного революційного представницького органу. 21–22 травня 1917 р. було організовано збір пожертв до Національного фонду. Загалом по Україні та поза її межами відгукнулися тисячі національно свідомих людей, але суми віддані ними у фонд були мізерними. У Києві, наприклад, ця акція принесла у скарбницю Центральної Ради 40 тис. рублів.

Недостатність надходжень з пожертв примусила провідників Центральної Ради спробувати запровадити добровільне національне оподаткування. 23 квітня 1917 р. було ухвалено здійснювати оподаткування за поступово-подоходним принципом. Проте, через відсутність плану практичної реалізації такого задуму і кадрові проблеми на місцях, результат цієї декларації звівся лише декларацій про наміри. Такі ж наслідки очікували й заклик I Універсалу (10 червня 1917 р.) запровадити з 1 липня 1917 р. добровільний особливий податок на рідну справу. Незабаром після створення Генерального секретаріату, 28 червня 1917 р. Центральною Радою приймається рішення аби без її візи жодний український податок не міг збиратися і не здійснювалися будь-які видатки. Згідно з ним на 1917 р. в Україні з 1 серпня мав бути запроваджений також національний прогресивно-подоходний податок, встановлювався й український поземельний податок та разовий заробітний податок. Втім, ці податки знову ж оголошувалися морально-обов'язковими для населення. При цьому зобов'язання сплачувати загальноросійські податки залишалися в силі. Таку метаморфозу можна пояснити тим, що примусово стягувати їх український уряд був просто неспроможним через відсутність відповідного апарату.

Іншою причиною була й невизначеність лідерів українського революційного руху взагалі в питанні чи може Центральна Рада займатися розв'язанням економічних проблем, чи, можливо, вона повинна займатися тільки політичними справами щодо автономії України. Усі сподівання було покладено на грошові дотації з Петрограду, куди починаючи з травня 1917 р. регулярно надсилалися делегації з Києва. Така позиція лідерів Центральної Ради, в свою чергу, відсувала на невизначену перспективу створення основ українського самоврядування у фінансово-економічних сферах, а отже й реального втілення гасла автономії в життя.

Після реформування (21 серпня 1917 р.) Генерального секретаріату новий секретар фінансів (М. Туган-Барановський), зіткнувшись з тією ж проблемою, що і його попередник – відсутністю грошової маси та ігноруванням Тимчасовим урядом фінансових потреб автономної України, почав шукати нових шляхів виходу з лабіринту безгрошів'я. Як наслідок 29 вересня 1917 р. у “Декларації” Генерального секретаріату було заявлено про намір України виробити заходи щодо децентралізації загальнодержавних і спеціально-українських фінансів. У перспективу винесено завдання створення поряд із загальноросійським бюджетом і окремо українського, збільшення оподаткування заможних верств населення шляхом прогресивного оподаткування маєтків, введення податку на незаслужений приріст їх вартості та заявлено про намір заснувати Національний банк.

У другому підрозділі “Започаткування національної фінансової системи. Перші

українські паперові грошові знаки і фінансово-податкова політика уряду УНР (листопад 1917 р. – січень 1918 р.)” розглянуто фінансову політику України як федеративної складової Російської республіки.

Із більшовицьким переворотом у столиці Росії та проголошенням федеративної УНР в Києві постало питання про подальше законодавче визначення підстав управління Україною. 15 листопада 1917 р. Генеральний секретаріат визначив припинити усяке надсилання грошей до центральних (тобто петроградських) установ. Водночас урядовці звернули свою увагу на проект випуску українських грошових знаків (бонів), що був вироблений фінансовою нарадою ще 24 жовтня 1917 р. Намагаючись вгамувати відсутність в обігу дрібновартісної готівки, уряд видав обов’язкову постанову про практичне використання в якості грошових знаків колишніх російських облігацій внутрішньої позики. 9 грудня 1917 р. Мала Рада прийняла п’ять проектів законів, які де-юре заклали основи грошової системи УНР, а саме про: “Державні кошти України”, “Головну скарбницю”, “Державний банк України”, “Скасування Дворянського та Селянського банків”, “Цукрову монополію”. 14 грудня 1917 р. було засновано Експедицію заготовок державних паперів України, а вже 19 грудня Центральна Рада ухвалила тимчасовий Закон “Про випуск державних кредитових білетів УНР”, згідно з яким Україною запроваджувалася власна грошова одиниця – карбованець.

В царині податків влада також вдалася до швидких і рішучих кроків. 19 грудня 1917 р. на 100% було підвищено поштово-телеграфний тариф і запроваджено окремий податок на телефони. 20 грудня 1917 р. Генеральний секретаріат вдається до застосування одноразових примусових вилучень (реквізицій) коштів у ділових та підприємницьких кіл. Своєю Постановою “Про податкову політику” уряд зобов’язав всі торговельні та розважальні заклади внести до Київської контори Держбанку або в державні ощадні каси не менше 75% денної виручки за 21, 22 та 23 грудня 1917 р. В окремих місцях столиці було вчинено також “облави” на фашинників (спекулянтів грішми), внаслідок чого на потреби уряду конфісковано 500 тис. рублів.

Варто відзначити, що низка спізнілих, але негайно прийнятих державних законодавчих актів дала змогу урядові УНР наприкінці 1917 р. приступити врешті до підготовки законодавчої та практичної організації власної грошової системи.

Третій розділ – “Внутрішня фінансова політика УНР (січень – квітень 1918 р.)” – складається з чотирьох підрозділів, в яких висвітлено внутрішню фінансову політику уряду УНР у 1918 р. Перший підрозділ “Організація Народного міністерства фінансів УНР і основні напрямки його діяльності” висвітлює структуру Народного міністерства фінансів, завдання та функції його підрозділів.

Цілком природно, що для плідної діяльності у фінансовій сфері, перш за все, слід було створити дієдатне відповідне відомство. Ми встановили, що після Х. Барановського, М. Туган-Барановський фактично очолював генеральне секретарство фінансів від 21 серпня до 14 грудня 1917 р., але практично, починаючи з 3 листопада і до 14 грудня 1917 р., через його відсутність у Києві, секретарством керував його товариш В. Мазуренко. З 14 грудня 1917 р. до 18 січня 1918 р. Генеральне секретарство (Народне міністерство) фінансів залишалося без очільника. Весь цей час ним керувала урядова Фінансова комісія у складі В. Мазуренка, М. Ткаченка та О. Золотарьова. Втім, навіть після затвердження 18 січня 1918 р. міністром фінансів С. Перепелиці, воно так і залишилося без керівника через фізичну відсутність новопризначеного патрона. Саме з цієї причини вже 29 січня 1918 р. виконуючим обов’язки міністра було призначено міністра судових справ М. Ткаченка, який поєднував ці посади до 10 березня. З 10 по 24 березня 1918 р. обов’язки народного міністра фінансів знов обіймав В. Мазуренко, після чого міністерське крісло посів С. Перепелиця. Його 5 квітня змінив П. Климович, який перебував на посаді міністра до повалення УНР 29 квітня 1918 р.

В підсумку на березень–квітень 1918 р. Народне міністерство фінансів УНР набуло такої структурної складової: загальна канцелярія; кредитова канцелярія; департамент державної скарбниці; залізничний департамент; департамент митних зборів; департамент посередніх податків; департамент простих податків; окремий корпус кордонної охорони; дирекція ощадних кас; державний банк. Крім того, при Державній скарбниці цілком автономно діяли Фінансова та Бюджетові комісії, а також Експедиція заготовок державних паперів.

У другому підрозділі “Емісійна політика Центральної Ради на початку 1918 року” висвітлюється і аналізується підстави і перебіг випуску грошових знаків УНР з січня по квітень 1918 р. 1 березня 1918 р. було ухвалено Закон “Про грошову одиницю, биття монети та друк державних кредитових білетів”. Ним в УНР було запроваджено нову основну грошову одиницю УНР – гривню, яка дорівнювала половині карбованця. Відтак 30 березня 1918 р. було ухвалено Закон “Про випуск на 100 млн. знаків Держскарбниці”. Емісія грошових знаків відбулася майже без зволікань, вже 6 квітня купюри номіналом у 25 та 50 крб. було випущено. Формальне завершення формування структури системи українських грошових знаків відбулося 18 квітня 1918 р., коли Центральною Радою було прийнято Закон “Про надання Міністрові фінансів права випустити розмінних марок”. Розмінна монета у вигляді марок-шагів була випущена у обіг 8 липня 1918 р. вже за гетьманату П. Скоропадського.

Загалом Центральна Рада емітувала українських паперових грошових знаків на суму 115 млн. 626 тис. 300 крб., з яких було випущено купюр номіналом: у 100 крб. – на суму в 53 млн. 250 тис. крб.; у 25 та 50 крб. – на суму 58 млн. 920 тис. крб. Суми, як на той час, порівняно невеликі, адже за гіперінфляційного становища на ринку і паралічу економічного життя, їх було не так вже й багато. За таких умов неможливо було оздоровити й упорядкувати в Україні не лише фінансово-економічну ситуацію, а й соціально-політичну.

У третьому підрозділі “Заснування Державного банку УНР і стан банківських установ України” висвітлюється процес заснування Держбанку УНР і стану банківської системи країни. Прийняття 9 грудня 1917 р. Закону “Про Державний банк” давало урядові УНР правовий і оперативний простір у безпосередньому вирішенні фінансових проблем. Цим законом було постановлено перетворити Київську контору колишнього російського Госбанку на український Державний банк. Умови роботи Держбанку УНР за революційних умов національного державотворення виявились надзвичайно складними. Запаси, наприклад, його Київської контори були надзвичайно малими для урядування і на 6 грудня 1917 р. становили лише близько 6 млн. руб. готівкою. Однак і ці гроші танули нестримно й 20 грудня готівкою залишилося лише близько 40 тис. рублів. Швидко використавши усю касову готівку, банки змушені були підтримувати надзвичайно вузькі обмеження по видачам з поточних рахунків, що ще більш підривало довіру до них. Банківські активи, що склалися з векселів сільських господарств, торговців та промисловців за умов розрухи в промисловості, торгівлі і сільському господарстві загрожували перетворитися на зеро.

В принципі повносяжного установлення, власне, Державного банку за Центральної Ради не відбулося. Перейменування Київської контори імперського Госбанку в український Держбанк ще не означало його реального заснування. Не було вироблено Статуту Держбанку, не було створено ні основного, ані запасного капіталів, не було запроваджено навіть центральної бухгалтерії, як і не налагоджено зв'язків з провінційними відділеннями, які існували автономно, навіть у центральній бухгалтерії не велися зведені баланси. Все це, звичайно, було зумовлено не лише неналагодженістю чіткої роботи структурних підрозділів Держбанку, але й незадовільним станом фінансово-економічної ситуації в УНР загалом, та неспроможністю центральної влади забезпечити

стабільність і владну вертикаль в країні.

Четвертий підрозділ “Становлення митної служби в Україні. Податково-бюджетна ситуація в країні і політика уряду УНР” висвітлює становище фіскальної системи в УНР у 1918 р. З часу проголошення IV Універсалом самостійності України у 1918 р. економіко-фінансову відповідальність за безпеку кордону мали нести на собі митні установи, а воєнну – підрозділи Окремого корпусу кордонної охорони. На утримання Корпусу кордонної охорони 6 квітня 1918 р. уряд виділив лише 500 тис. крб., а на відкриття митного догляду на кордоні з Австро-Угорщиною та Німеччиною в 12 населених пунктах ще менше – 150 тис. крб. На кордоні з Росією митні пункти планувалося відкрити в 15 місцях на що слід було винайти 250 тис. крб. Всього ж на теренах УНР мали розміщуватися 44 митних установи, роботу яких слід було ще організувати і, відповідно, профінансувати. Загалом на митницях, митних заставах та постах УНР мали б служити 1 тис. 442 особи. Їхнє утримання обходилося б державі в 342 тис. 850 крб. на місяць і в 4 млн. 114 тис. 200 крб. на рік.

У сфері податкової політики 1 січня 1918 р. було підвищено поштові, телеграфні і телефонні тарифи. Торгівля пивом, як і його варіння обкладалися промисловим і акцизним збором. 3 березня 1918 р. було запроваджено одноразовий примусовий податок на заможні і торгово-промислові класи низки міст України. Цю фактично контрибуцію мали виплатити усі міста України. Так, наприклад, Харків мав сплатити 50 млн. крб., Одеса – 40 млн., Київ – 35 млн., Катеринослав – 20 млн. крб. тощо. Крім того, гроші мали сплатити всі повітові міста і пункти з населенням більш як 15 тис. мешканців. 6 березня уряд надав собі право здійснити примусову позику в міських, торговельно-промислових і фінансових колах з правом заліку позиченої суми в одноразовий податок. Годі й говорити, що такі заходи не мали нічого спільного не лише з податковою політикою, але й з моральним авторитетом тогочасної української влади. 24 березня 1918 р. було збільшено акциз на тютюн та вироби з нього. 17 квітня 1918 р. уряд прийняв рішення дозволити продаж коньяку і вина з фруктів та ягід і встановити на це акцизний збір. Термінове внесення законопроекту про збільшення поштових і телеграфних тарифів (на 100%), ухваленого урядом 17 квітня 1918 р., не могло суттєво вплинути на фінансово-економічний стан країни. Не давали користі для бюджету й проголошені різноманітні монополії. Хлібна і цукрова монополії зубожіли і самі потребували дотацій. Бюджет УНР укладено не було, а обрахувати загальну суму прибутків, які дійсно отримала УНР у 1918 р. практично неможливо. Ми можемо встановити величину надходжень від акцизних зборів за чотири місяці (січень–квітень) 1918 р., позаяк стягувати їх для податкових служб було найлегше, а отже й було що занотовувати до відповідної документації, які сумарно склали 45 млн. 916 тис. 931 крб. 90 копійок. Сума, як на ті кризові часи, невелика, тим паче за пори творення нової держави в умовах фінансово-економічних, воєнних та соціально-політичних потрясінь.

Четвертий розділ – “Міжнародна фінансова політика Української Народної Республіки (1917 – 1918 рр.)” – складається з двох підрозділів і висвітлює фінансові взаємини УНР з Францією, Німеччиною та Австро-Угорщиною.

Перший підрозділ аналізує фінансові аспекти стосунків уряду УНР з представниками Франції в контексті віддзеркалення взаємин Центральної Ради та країн Антанти. Перші контакти лідерів Центральної Ради з представниками Франції спостерігаються ще з літа 1917 р. В листопаді 1917 р. французький посол в Петрограді Ж. Нуланс через М. Тугана-Барановського запропонував Центральній Раді фінансову допомогу у вигляді грошової позики. Згодом, 18 листопада 1917 р., в Києві представник французького уряду Ж. Табуї запропонував урядові УНР позику у 10 млн. доларів. Українці ж вимагали офіційного визнання державами Антанти УНР, а пропозиція щодо позики залишилася без відповіді. В грудні 1917 р. – січні 1918 р. Франція пропонувала

Україні позику вже в 500 млн. руб., проте уряд УНР взаємопов'язував матеріальну допомогу Антанти винятково з офіційним визнанням України. Париж все ще вагався і прагнув визнати Україну швидше де-факто, ніж де-юре. Всі ж запити французького комісара до уряду УНР з приводу співпраці у військово-фінансовій сфері розбивалися об вимогу офіційного визнання.

Другий підрозділ “Фінансові аспекти Берестейського договору. Грошові взаємини УНР з державами Почвірного союзу в контексті господарчо-фінансової політики уряду Центральної Ради” висвітлює фінансові стосунки УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною в період з лютого по квітень 1918 р. 9 лютого 1918 р. між УНР та Центральними державами було підписано Мировий договір. Згідно з ним всі сторони-учасники, щодо фінансової сфери, відмовлялися на взаємній основі від сплати витрат війни. Економічні взаємини між Німеччиною та УНР мали розвиватися відповідно до німецько-російського договору про суходільну та морську торгівлю від 1894–1904 рр., а з Австро-Угорщиною відповідно до подібного договору з Росією від 15 лютого 1906 р. Зберігав силу й генеральний російський митний тариф від 13–16 січня 1903 р. Тоді ж у договорі було зафіксовано й валютні курси (ідентичні дореволюційним паритетам рубля до марки та крони): 1 марка дорівнювалася 46,2 коп., а 1 крона – 39,382 копійкам. 6 квітня 1918 р. між УНР та Центральними державами було укладено нову угоду про встановлення твердого розрахункового курсу. Згідно неї було встановлено твердий розрахунковий курс рубля в 1 $\frac{1}{3}$ марки та 2 крони.

14 квітня 1918 р. з дирекцією німецької друкарні “Reichsdruckerei” було підписано угоду про виготовлення в Німеччині гривень. Згідно з нею німецька державна друкарня мала виготовити білетів на суму 1 млрд. грн. номіналами: у 1 тис. грн. (7% від загальної суми банкнот) – 7 тис. знаків; 500 грн. (17%) – 340 тис. знаків; 100 грн. (35%) – 3 млн. 500 тис. знаків; 20 грн. (18%) – 9 млн. знаків; 10 грн. (12%) – 12 млн. знаків; 5 грн. (8%) – 16 млн. знаків і 2 грн. (3%) – 15 млн. знаків, що разом склали 55 мільйонів грошових знаків.

Німецько-австрійське командування запропонувало урядові УНР також аванс в сумі 25 млн. руб. на погашення заборгованості по зарплатні для залізничників. Проте умови надання позики передбачали втручання у внутрішні справи УНР і уряд України після тривалих переговорів відхилив пропозицію.

У **Висновках** узагальнено результати дисертаційного дослідження та викладено основні положення, що виносяться на захист.

Провідники та урядовці Центральної Ради безумовно були дітьми своєї епохи і, великою мірою, заручниками ідейного (національного, соціалістичного тощо) романтизму початку ХХ ст. зі всіма його позитивами і недоліками. Результати дослідження вказують, що лідери Центральної Ради, а згодом і провідники її уряду, очоливши український державотворчий процес, не мали попередньо виробленого плану побудови не лише національного державного, а й автономного ладу і елементарно не були готові до такої рутинної справи як створення грошової системи та ведення фінансової політики державного організму.

В результаті проведеного дослідження автор дійшов наступних висновків, які виносяться на захист:

- Історіографічний аналіз наукової літератури засвідчив недостатність спеціального вивчення досліджуваної проблеми. На сьогодні не існує комплексного всебічного дослідження фінансової політики Центральної Ради та урядів УНР у 1917–1918 рр. Залучення джерельної бази у згаданих роботах мінімальне. Виявлений дисертантом в архівних фондах комплекс документів (переважно вперше введених до наукового обігу) дозволив по-новому і всебічно висвітлити фінансову політику Центральної Ради та її

урядів. Джерельна база з цієї проблеми є достатньою та достовірною для створення окремого комплексного дослідження теми дисертації;

- Встановлено, що фінансово-економічна і політична ситуація в Україні у 1917–1918 рр. була вкрай складною. Криза фінансового ринку, що розпочалася ще з часів царату, була максимально загострена революційними подіями і поширюваним безвладдям, грошова система знаходилася під впливом гіперінфляційних процесів;

- Дослідження показало, що керманічами Центральної Ради не було здійснено істотних законодавчих і, що особливо важливо, реальних адміністративно-економічних кроків щодо стабілізації фінансового становища. Керівництво Центральної Ради більш як 9 місяців 1917 р. самоусувалося від пошуку шляхів щодо вирішення питання власного фінансового забезпечення. На загальноросійську владу було перекладено не лише проблему налагодження фінансового господарства в Україні, а, власне, й забезпечення коштами самої Центральної Ради та Генерального секретаріату;

- Дослідження показало, що уряд Центральної Ради не виробив механізму втілення в життя власних рішень і, усвідомлюючи це, не вдався до дієвих кроків, а натомість оголосив свої постанови про встановлення національних податків морально-обов'язковими для населення;

- Юридичне унормування взаємовідносин з загальноросійським центром в Петрограді та діяльність Генерального секретаріату, як виконавчого органу Центральної Ради, що затверджувався Тимчасовим урядом, не виправдало надій українських діячів на розв'язання грошового голоду;

- Центральна Рада та її уряд не мали розробленого плану побудови національної грошової системи. Запровадити власну грошову одиницю – карбованець уряд УНР змусило безгрошів'я і фінансова ізоляція з боку Петрограду. Теоретичним підґрунтям до його прийняття стала субстанціональна економічна теорія, а остаточною поштовхом до практичного втілення – більшовицький переворот і остаточно відмова Ради народних комісарів постачати грошову масу в розпорядження уряду УНР;

- Оголошення про створення Держбанку, Держскарбниці, заборона надсилати податкові збори до всеросійського центру, запровадження цукрової монополії тощо в грудні 1917 р. були вкрай важливим кроком уряду УНР, але явно запізненим і технічно невідповідним;

- Недоліки, що були присутніми за урядування В. Винниченка залишилися й за уряду В. Голубовича. Перш за все плідній роботі зважала кадрова проблема. Штатне укомплектування підрозділів Міністерства фінансів так і не набуло оптимального вигляду. Підбір працівників за соціальним походженням та партійною приналежністю викинув за межі державотворчої роботи досвідчених у фінансових і адміністративних справах працівників середньої ланки. Не було вжито заходів й до реформування системи праці у департаментах, через відсутність коштів заробітна платня урядових службовців не відповідала потребам часу, а отже не сприяла притоку фахівців до урядових структур;

- Суттєві недоліки виявилися й в роботі основоположних структур фінансової системи: в емісійній, податковій та банківській сферах. Держбанк залишався без основного і запасного капіталів, не було вироблено й його статуту, зв'язок з провінційними відділеннями не налагоджено. Податкова система зруйнована. Держскарбниця наповнювалася в основному шляхом акцизних зборів, які було найлегше стягнути, але які приносили і найменше доходів. Державні монополії (хлібна, цукрова) не діяли. Політика реквізицій і разових зборів не могла принести суттєвих фінансових надходжень, проте надто шкодила репутації Центральної Ради. Держава жила за рахунок постійних емісій грошових знаків;

- Дослідження показало, що уряд Центральної Ради в області ведення власних, а згодом й державних, фінансів керувалася принципом проїдання коштів, а не зваженого ведення грошового господарства на перспективу;

- Немалу роль у крахові Центральної Ради зіграла й її загалом невдала внутрішня і міжнародна фінансова політика. Українські політики й експерти в питаннях міжнародних фінансів діяли з позицій мирного часу і рівних можливостей та потреб із переговорною стороною, що не відповідало тогочасній ані військово-політичній, ані фінансово-економічній дійсності. Успіх ведення державних фінансів не піддається патріотичним чи ідеологічним гаслам. Реальна ситуація вимагала з українського боку більшої гнучкості та розумної поступливості у веденні зовнішньої фінансової діяльності, чого київськими урядовцями усвідомлено не було, між тим як політика є, як відомо, мистецтвом можливого. В тому числі й політика ведення міжнародних фінансів. В підсумку саме зовнішній фактор призвів до повалення Центральної Ради та ліквідації УНР в квітні 1918 р., хоча й підвалини краху першої революційної форми української державності полягають глибше – у неспроможності тогочасних соціалістичних діячів до структурної розбудови держави як інституту влади, як соціально-економічного механізму, як, врешті, фінансової системи.

Аналізуючи дії керівництва УНР у фінансовій сфері мусимо визнати, що за 1917–1918 рр. діяльності уряду УНР у сфері державних фінансів, потугам щодо створення грошової, податкової та банківської систем країни, так і не було надано якоїсь означеної й цілеспрямованої системності, проте впродовж чи не всього періоду існування політичного режиму, який уособлювала Центральна Рада, у цій галузі національного державотворення постійно була присутня саме “політика” і, нажаль, щонайменш фінансово-економічного гатунку, а здебільшого – партійного, класового, ідеологічного, кон'юктурного тощо. За весь час існування Центральної Ради та її урядів провідники революційної України не залишили, за винятком хіба-що факту запровадження національних грошових знаків, відчутного сліду у фінансовій історії країни. Подальші історичні події показали, що так непевно закладений фундамент, який прагла звести Центральна Рада, не став надійною підмурівкою для державного будівництва в Україні. Без сформованої фінансової системи напівдієздатними опинилися чи не всі галузі народного господарства. Недооцінка місця і ролі фінансової політики в життєздатності державного організму та її впливу на суспільні процеси врешті й стала однією з головних причин падіння УНР у 1918 р.

Основний зміст дисертації викладено у публікаціях:

Індивідуальні монографії:

1. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УРСР (1917 – 1930 рр.). – К.: Цифра-друк, 2006. – 303 с.
2. Український Державний банк: історія становлення (1917–1918 рр.). Документи і матеріали. – К.: Цифра-друк, 2007. – 340 с.
- Рецензії: Головка І. Науковий погляд на історію // Вісник податкової служби України. – 2007. – № 41. – С. 78–80.

Статті у провідних наукових фахових виданнях:

3. Фінансові взаємини Української Народної Республіки і Української Держави з Німеччиною та Австро-Угорщиною (1918 р.) // Україна дипломатична – 2002: Наук. щорічник. – К., 2003. – Вип. III. – С. 394–412.
4. Зародження і занепад української кооперації (кінець XIX ст. – 1920 р.) // Київська старовина. – 2003. – № 6. – С. 87–93.
5. Барановський Христофор Антонович // Енциклопедія Сучасної України. – К.: Національна академія наук України, 2003. – Т. 2: Б–Біо. – С. 234.
6. Створення митної кордонної служби України у 1918 р. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – Вип. 7. – С. 234–244.
7. Інтелігент, політик, державний діяч УНР (М. Є. Кривецький – забутий патріот України) // Література та культура Полісся: Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті. – Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – Вип. 27. – С. 115–121.
8. Грошова система і фінансова політика урядів УНР та Української Держави в українській історіографії // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – Вип. 8. – С. 38–47.
9. Приватні банківські та кредитові установи в Україні 1917–1918 рр. // Зб. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2005. – Т. IV. – С. 394–404.
10. Вихід України з російської рубльової зони у 1918–1919 рр. (державний, громадсько-політичний і фінансово-економічний аспекти реформи) // Київська старовина. – 2005. – № 2. – С. 133–144.
11. Головні банкіри незалежної України 1917–1921 рр. (До історії створення Українського Державного банку) // Київська старовина. – 2005. – № 5. – С. 146–158.
12. Політичне і фінансове протистояння між Україною і Росією: 1917 рік // Україна дипломатична – 2005: Наук. щорічник. – Вип. VI. – К., 2005. – С. 430–449.
13. Емісійна політика урядів України 1917–1918 рр. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – Вип. 9. – С. 100–125.
14. Створення митної служби України (1918 р.) // Київська старовина. – 2006. – № 1. – С. 135–143.
15. Грошова політика уряду Центральної ради і діяльність Х. Барановського на посаді генерального секретаря фінансів (15 червня – 12 серпня 1917 р.) // Зб. наук. пр.

Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2006. – Т. XII. – С. 301–318.

16. Валютна трансакція УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1918 р.: досвід неукладеної угоди та політичної несумісності // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ, 2006. – Вип. 4. – С. 173–180.

17. Українсько-французькі взаємини у 1917–1918 рр. (фінансово-політичний аспект) // Київська старовина. – 2006. – № 4. – С. 70–82.

18. Німецько-австрійський аванс для УНР: грошова позика, яка так і залишилась проектом // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвідомч. зб. наук. пр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – Вип. 15. – С. 214–225.

19. Фінансові взаємини Української Народної Республіки з Німеччиною та Австро-Угорщиною (1918 р.) // Україна дипломатична – 2006. Наук. щорічник. – К., 2006. – Вип. VII. – С. 407–442.

20. Заснування Центральної ради та її перші заходи у фінансовій сфері (березень–червень 1917 р.) // Зб. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2007. – Т. XIV. – С. 411–421.

21. День Українського Національного фонду – перший революційний добровільний податок Центральної Ради // Пам'ять століть. – 2007. – № 1. – С. 107–115.

22. “Requisitio” Центральної Ради – політика революційної доцільності чи державотворчої беспорядності? // Пам'ять століть. – 2006. – № 6. – С. 78–86.

23. Народження карбованця // Київська старовина. – 2007. – № 1. – С. 59–80.

24. Фінансові взаємини Української Народної Республіки з Французькою Республікою як віддзеркалення стосунків України та країн Антанти (1917–1918 рр.) // Пам'ять століть. – 2007. – № 2. – С. 133–152.

25. Запровадження гривні в УНР і емісійна політика уряду у 1918 р. // Київська старовина. – 2007. – № 2. – С. 109–129.

26. Вища економічна рада УНР – невітлений в життя проект уряду Центральної Ради // Література та культура Полісся. Знаки питання в історії України: регіональний вимір української історії. – Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2007. – Вип. 36. – С. 151–157.

27. Грошова одиниця УНР, як чинник державотворення та міжнародної політики України (до проблеми встановлення валютних курсів УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною у 1918 р.) // Зб. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Українське агентство інформації та друку “Рада”, 2007. – Т. XV. – С. 285–295.

28. Державні ощадні каси УНР: принципи роботи і невдала спроба реформи (1918 р.) // Зб. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Українське агентство інформації та друку “Рада”, 2007. – Т. XVI. – С. 391–396.

29. Заснування і діяльність Українського Державного банку УНР за Центральної Ради (1917–1918) // Пам'ять століть. – 2007. – № 4–5. – С. 30–37.

30. Міжнародна фінансова політика Центральної Ради: надії та нереалізовані проекти (1917–1918 рр.) // Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття. Збірник. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2007. – С. 183–201.

31. Народне міністерство фінансів УНР: проблеми становлення (січень–квітень 1918 р.) // Український історичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 59–74.

32. Фінансові аспекти Берестейського договору 1918 р. для УНР // Формування та діяльність українських національних урядів періоду 1917–1921 рр.: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 6–7 грудня 2007. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – С. 200–213.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

33. Фінансові війни: Росія проти УНР (1917–1918 рр.) // Україна і Росія: досвід історичних зв'язків та перспективи співробітництва: Зб. наук. пр. – Кривий Ріг, 2004. – С. 168–184.
34. Очільники вищого фінансового відомства Центральної Ради та уряду УНР у 1917–1918 рр. // Гуржіївські історичні читання: Зб. наук. пр. – Черкаси, 2007. – С. 247–252.
35. Створення митної служби і митної кордонної охорони УНР та Української Держави (Гетьманату) в 1918 р. // Митна політика в Україні. Історичні та правові аспекти проблеми: Зб. наук. пр. пам'яті проф. Йосипа Леонідовича Рисіча. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2004. – С. 136–149.
36. Податкове законодавство України в сфері культури та розваг на початку ХХ століття // Вісник податкової служби. – 2001. – листопад–грудень. – С. 60–65.
37. ”Майже єдиним джерелом державних ”прибутків” було друкування грошей” (Податкова служба України у 1917–1919 роках) // Вісник податкової служби України. – 2002. – травень–червень. – С. 52–57.
38. Характер і природа українських паперових грошових знаків 1917–1921 рр. // Економічний часопис – ХХІ. – 2002. – № 9. – С. 49–52.
39. Український державний банк // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 2. – С. 70–71.
40. Михайло Кривецький – перший директор Українського державного банку та Української державної скарбниці // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 2. – С. 65.
41. Володимир Ігнатович – директор Українського державного банку // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 5. – С. 69–70.
42. Грошові взаємини України та Росії на початку ХХ ст. і перспективи фінансового розвитку УНР після 1917 р. Завдання Генерального Секретаріату у баченні директора Українського Державного банку і Державної скарбниці УНР М. Кривецького) // Економічний часопис – ХХІ. – 2003. – № 6. – С. 46–48.
43. Лебідь-Юрчик – директор Державної скарбниці України в 1917 – 1919 роках // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 9. – С. 68.
44. Костянтин Клепачівський – останній директор Українського державного банку УНР // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 8. – С. 44–45.
45. Перша світова війна і її вплив на європейські державні фінанси // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 148–152.
46. Розмінні марки-шаги, їхній характер і завдання // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 152–155.
47. Боротьба з фальшуванням грошей і валютною спекуляцією за Гетьманату 1918 року // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 158–160.
48. Грошова (емісійна) політика уряду Української Держави // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 136–145.
49. Організація та структура Українського державного банку у 1918 році // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 147–155.
50. Зародження митної справи в УНР (1917–1918 рр.): організація служби, основи діяльності, правові засади // Історія торгівлі, податків та мита: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2007. – С. 146–156.

Анотація

Гай-Нижник П. П. Фінансова політика Центральної Ради та урядів Української Народної Республіки (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008.

У дисертації проаналізовано комплекс документів з історії фінансової політики Центральної Ради, урядів УНР та створення національної грошової системи у період від початку березня 1917 р. до кінця квітня 1918 р. Дисертантом зроблено історіографічний та джерелознавчий аналіз маловідомих і невідомих архівних документів. Створено комплексну картину фінансової політики, що проводила Центральна Рада, а згодом й її виконавчі органи Генеральний секретаріат (1917 р.) та Рада народних міністрів (1918 р.), а саме: емісійної (започаткування карбованця, гривні, марок-шагів), банківської (зокрема заснування Державного банку), податкової, міжнародної, спроби формування державного бюджету тощо. В роботі відтворено структуру фінансово-адміністративних органів державного управління та влади, процес формування вітчизняної грошової системи в Українській Народній Республіці, як складову створення національної фінансової системи доби визвольних змагань 1917–1923 рр. та загальноукраїнського державотворчого процесу, розкрито їхні теоретичні засади в контексті російської державно-фінансової структури й фінансово-економічної думки.

Ключові слова: Центральна Рада, Українська Народна Республіка, Генеральний секретаріат, Народне міністерство фінансів, Державний банк, фінансова політика, емісійна політика, грошова система, грошовий знак, податкова політика, державний бюджет, міжнародна фінансова політика, карбованець, гривня, марки-шаги.

Аннотация

Гай-Нижник П. П. Финансовая политика Центральной Рады и правительств Украинской Народной Республики (март 1917 г. – апрель 1918 г.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.01 – История Украины. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена исследованию финансовой политики Центральной Рады и правительств Украинской Народной Республики. В рукописи диссертации на широкой документальной основе исследуются разносторонние процессы в финансовой политике Украины в период существования Центральной Рады (март 1917 г. – апрель 1918 г.) Анализируется её как внутренняя, так и внешняя финансовая политика, анализируется процесс становления национальной денежной системы, эмиссионная, банковская, налоговая политика, финансовые аспекты международной политики, конкретизируется процесс зарождения и административное устройство институтов финансового управления государством. На основе анализа новых данных (архивных документов, которые впервые используются в научном обороте) объясняются причины и формы определённых правительственных мер, которые были предприняты им в период правления Центральной Рады. Установлено хронологию руководства высшим правительственным органом финансового управления, показано структуру и задачи его подразделений, а также попытки реформирования некоторых из них. Проанализировано причины и процесс введения национальных денежных знаков (карбованца, гривны, марок-шагов), состояние активов и пассивов Государственного банка и его место в финансовой системы Украины.

Раскрыто законодательную базу и работу правительства в таможенной, налоговой, банковской, эмиссионной сферах, попытку создания государственного бюджета. Сделано анализ взаимоотношений Центральной Рады с Временным правительством России и большевистским Советом народных комиссаров в денежной сфере, международной финансовой политики правительства УНР (в частности с Францией, Германией и Австро-Венгрией).

В диссертации проанализирован комплекс документов по истории финансовой политики правительства Украины и создания национальной денежной системы в период Центральной Рады. Диссертантом сделан историографический и источниковедческий анализ малоизвестных и неизвестных архивных документов. Создано комплексную картину правительственной финансовой политики в 1917–1918 гг. (эмиссионной, банковской, налоговой и т. д.). В работе воссоздана структура финансово-административных органов государственного управления и власти, процесс формирования отечественной денежной системы в Украинской Державе, как составной создания национальной финансовой системы в на заре освободительных усилий 1917–1921 гг. и общеукраинского государственно-созидательного процесса, раскрыто их теоретические основы в контексте российской государственно-финансовой структуры и международной финансово-экономической мысли.

Ключевые слова: Центральная Рада, Украинская Народная Республика, Генеральный секретариат, Народное министерство финансов, Государственный банк, финансовая политика, эмиссионная политика, денежная система, денежный знак, налоговая политика, государственный бюджет, международная финансовая политика, карбованец, гривня, марки-шаги.

Annotation

Hai-Nyzhnyk P. P. Financial police headed by Central Rade and Governments of Ukrainian Peoples Republic (march 1917 – april 1918). – Manuscript.

Disertation for a doctoral degree in speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – National Taras Shevchenko University of Kyiv. – Kyiv, 2008.

The dissertation to be analyses a complex of documents on the history of financial policy of Central Rade and Governments of Ukrainian Peoples Republic (General secretariate, Peoples ministry of finance) and the creations of the national monetary system in the period of march 1917 – april 1918. The thesis analyses a couplex of documents on the history of the Ukrainian Government's financial policy and the creation of the national monetary system in the period of Central Rade. The doctorante for the thesis has made historiographic and source-study analysis of little-known and unknown files from the State archives. A complex picture of the government's financial policy in 1917–1918 (emission by karbovanets, gryvnya, marky-shagy, banking, taxation, State bank, state budget etc.) has been created. The work contains reconstruction of the structure of the state financial and administrative bodies, as well as of the process of forming the national monetary system in the Ukrainian Peoples Republic, as a component part in creating the national financial system in the fiwe of the liberation war of 1917–1921 and the all – Central Rade – formation process. The theoretical foundations of the above have been wade clear in the context of botl the Russian State and financial structure and the international financial and economic thought.

The key-words: Central Rade, Ukrainian Peoples Republic, General secretariate, Peoples ministry of finance, State bank, financial policy, emission policy, monetary system, bank note, fax policy, state budget, karbovanets, gryvnya, marky-shagy.